

زنان پدیدآورنده در حوزه‌ی قالب‌های ادبی کتاب‌های کودک و نوجوان

ایران در قرن حاضر

زهرا ابادری^۱ و مینا اخباری آزاد*^۲

چکیده

هدف از این پژوهش، بررسی میزان فعالیت زنان پدیدآورنده (زنان نویسنده، تصویرگر و مترجم) در حوزه‌ی قالب‌های ادبی کتاب‌های کودک و نوجوان ایران در قرن حاضر است و بر اساس بررسی کتاب‌های کودک و نوجوان که در طول نه سال (از دی ۱۳۷۸ تا دی ۱۳۸۶) در ایران به زبان فارسی چاپ شده‌اند، تحقق یافته است.

روش بکاررفته در این پژوهش تحلیل محتواست.

بررسی‌های انجام شده در این پژوهش نشان می‌دهند که از مجموع ۶۳۳ عنوان کتاب تالیفی، ۲۶۴ کتاب (۴۱/۷ درصد) به وسیله‌ی زنان به نگارش درآمده است. از مجموع ۳۲۹ کتاب ترجمه شده نیز ۱۷۷ کتاب (۵۳/۷ درصد) به وسیله‌ی زنان ترجمه شده بود. افزون بر این، ۱۹۷ کتاب (۳۱/۶ درصد) را هم زنان تصویرگری کرده‌اند.

نتایج پژوهش نشان می‌دهد که از سه فرضیه‌ی مورد نظر فقط فرضیه‌ی نخست که نشان می‌دهد بین جنسیت نویسندگان و انتخاب قالب‌های ادبی کتاب‌های کودک و نوجوان تالیفی رابطه‌ی معنادار وجود دارد، تایید شده است.

واژه‌های کلیدی: زنان پدیدآورنده، زنان مولف، زنان مترجم، زنان تصویرگر، کتاب کودک و نوجوان، قالب ادبی، ایران، قرن حاضر.

۱- استادیار گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی واحد تهران شمال، عضو هیئت علمی مدعو واحد علوم و تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی تهران.

۲- دانشجوی دکتری رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی واحد علوم و تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی تهران.

*- نویسنده‌ی مسئول مقاله: minaakhbari@yahoo.com

پیشگفتار

با ورود به قرن بیست و یکم، ادبیات کودک و نوجوان در سراسر دنیا، مانند دیگر عرصه‌های دانش و فناوری، با تحولات بسیاری روبه رو شده است. "ادبیات کودک و نوجوان به تعبیری مجموعه آفرینش‌های کلامی و تصویری هنرمندان هر قوم است که در خور توانمندی‌های ذهنی و روانی کودکان و نوجوانان و سازگار با علاقه و نیازهای آنان و بر پایه‌ی فرهنگ ملی و مذهبی هر قوم و ملتی آفریده می‌شود" (نعمت‌اللهی، ۱۳۸۳). در این میان، پدیدآورندگان زن همگام با پدیدآورندگان مرد، آثار ادبی تازه‌ای را برای مخاطبان مشتاق خود نوشته‌اند؛ از این رو، تنوع آثار منتشر شده برای کودکان و نوجوانان در سراسر دنیا رو به افزایش گذاشته است.

ناظمی (۱۳۸۵) بر این باور است که "ادبیات کودکان باید عالی‌تر و سازنده‌تر باشد چرا که اکنون امکانات و نیازهای کودکان با بزرگسالان متفاوت و با این حال محدود است". آثار جدید حوزه‌ی ادبیات کودک با هدف جذب خوانندگان به مطالعه‌ی هرچه بیشتر و انتقال مفاهیم علمی و اجتماعی به زبان ساده و قابل فهم در دسترس علاقمندان قرار می‌گیرد. در واقع، ادبیات کودک و نوجوان در قالب مجموعه‌ای از خلاقیت‌های کلامی و تصویری پدید آورندگان، دارای هویتی تازه شده است که سازگار با توانایی و نیازهای ذهنی یک گروه سنی خاص آفریده می‌شود.

توجه به نقش زنان پدیدآورنده یکی از عرصه‌های بسیار مهم در حوزه‌ی ادبیات کودک و نوجوان می‌باشد. میزان توسعه و رشد ادبیات کودک و نوجوان در کشورهای گوناگون بسیار متفاوت است. برخی کشورها در این زمینه فراتر از کشورهای دیگر گام برداشته اند و لذا، ادبیات کودک و نوجوان آن‌ها هویتی مستقل پیدا کرده است. از این رو، زنان نیز در عرصه‌های گوناگون حوزه‌ی کتاب‌های کودک و نوجوان نقش‌های متنوعی را بر عهده گرفته‌اند. "حضور زنان نویسنده در آثار مناسب از دهه‌ی هفتاد به بعد در حوزه‌ی ادبیات کودک و نوجوان با افزایش نسبی روبه رو بوده است" (رزازی، ۱۳۸۷). در راستای این تحولات، پژوهشگران نیز در سطحی وسیع به پژوهش و بررسی دقیق در حوزه‌ی آثار منتشر شده پرداخته اند. بخشی از پژوهش‌های ادبیات کودک و نوجوان به شناسایی قالب (نوع) یا "ژانر"^۱ ادبی و همچنین، تعیین جنسیت پدیدآورندگان این آثار اختصاص پیدا می‌کند چرا که مسئله‌ی جنسیت پدیدآورنده یکی از عواملی است که می‌تواند بر تنوع قالب‌های ادبی، انتخاب داستان مناسب در قالب‌های ادبی متنوع برای ترجمه و همچنین، تصویرگری این آثار تاثیر داشته باشد. "انواع ادبی مشتمل بر موضوع‌هایی است که به گونه‌ای ویژه و با اختصاصات فنی و قواعدی خاص، به صورت شعر یا نثر بیان می‌شود" (رزمجو، ۱۳۸۲). مطالعه‌ی پژوهش‌های

^۱ - Genre

اخیر نشان می‌دهد که تاکنون پژوهش‌های گوناگونی به بررسی فعالیت زنان پدیدآورنده در نقش نویسنده، مترجم و تصویرگر پرداخته‌اند، ولی پژوهشی جامع که هر سه نوع فعالیت را در حوزه‌ی کتاب‌های کودک و نوجوان در طول یک دوره‌ی زمانی قابل توجه در برگیرد، تا کنون در ایران انجام نشده است. لذا، این پژوهش به میزان فعالیت و تاثیر حضور زنان پدید آورنده در خلق قالب‌های ادبی کتاب‌های کودک و نوجوان ایران در قرن حاضر می‌پردازد.

اهمیت این پژوهش، شناسایی میزان فعالیت زنان پدیدآورنده در نقش نویسنده، مترجم و تصویرگر در حوزه‌ی قالب‌های ادبی در کتاب‌های کودک و نوجوان ایرانی است که برای نخستین بار در یک دوره‌ی زمانی خاص در ایران منتشر شده‌اند. شناسایی قالب‌های ادبی هر یک از کتاب‌های کودک و نوجوان ایرانی در قرن حاضر، تعیین جنسیت زنانی که به عنوان نویسنده، مترجم و تصویرگر در این گستره فعالیت دارند، همچنین، بررسی رابطه‌ی معنایی بین جنسیت نویسندگان و قالب‌های ادبی کتاب‌های مورد نظر، بررسی رابطه‌ی معنایی بین جنسیت تصویرگران و قالب‌های ادبی در این کتاب‌ها و همچنین، بررسی رابطه‌ی معنایی بین جنسیت مترجمان ایرانی و انتخاب قالب‌های موجود برای ترجمه در این کتاب‌ها از جمله مواردی است که در این پژوهش به آن‌ها پرداخته خواهد شد. همچنین، این پژوهش بمنظور توجه هر چه بیش‌تر پژوهشگران ایرانی حوزه کودک و نوجوان، به نقش زنان پدیدآورنده در حوزه‌ی نویسندگی، ترجمه و تصویرگری انجام شده است. با مطالعه‌ی چنین پژوهش‌هایی، زمینه‌ی رشد هر چه بیش‌تر زنان پدیدآورنده‌ی ایرانی حوزه‌ی کودک و نوجوان فراهم می‌گردد. افزون بر این، نویسندگان، پژوهشگران و افراد علاقمند به این عرصه می‌توانند با بهره‌گیری از نتایج این پژوهش به پژوهش‌هایی گسترده‌تر در این زمینه بپردازند.

مبانی پژوهش

کیان پور اتابکی (۱۳۸۶) بر این باور است که:

"در سال‌های پایانی دوران مشروطیت و هجوم اندیشه‌های نو به وسیله‌ی روشنفکران جامعه، کم‌کم دختران از اندرونی خانه‌ها، به فضای باز اجتماعی وارد شدند. تا آن زمان در ادبیات داستانی ایران، به جز چند مورد انگشت شمار، شخصیت‌های دختر و زن حضور نداشتند. نویسندگان همه مرد بودند و اجازه‌ی ورود به اندرونی خانه‌ها را نداشتند. سخن گفتن از دختران و زنان در جامعه، نکوهیده بود. چند زن ادیب آن دوره که برخی وابسته به دربار بودند، در گستره شعر قلم می‌زدند. حضور زن در جامعه به حضور زن در حیطه‌ی ادبیات انجامید و به دنبال آن، ورود زنان در شاخه‌های دیگر از جمله هنر، تصویرگری، نقاشی، گرافیک و غیره ...".

شاید بتوان گفت زنان ایرانی در عرصه‌ی ادبیات کودک و نوجوان، پس از انقلاب اسلامی ایران حضوری پررنگ‌تر در جامعه‌ی معاصر پیدا کرده‌اند. هم اکنون زنان ایرانی افزون بر ایفای نقش خود به عنوان محور اصلی در خانواده‌های ایرانی هم‌گام با مردان در عرصه‌های گوناگون علمی، فرهنگی و اجتماعی گام برمی‌دارند و از این رو، در حوزه‌های گوناگون تاثیر گذارند. "اغلب نویسندگان زن، در حوزه‌ی کودک و نوجوان، از اوایل دهه‌ی هفتاد توانسته اند آثار خود را به لحاظ کیفی مطرح کنند و به تدریج در طول سال‌ها و بویژه در نیمه‌ی دهه‌ی هشتاد و سال‌های اخیر، بر فعالیت خود در گونه‌های مختلف بیافزایند" (رزازی، ۱۳۸۷).

استاندارد سازی قالب‌های ادبی کتاب‌های کودک و نوجوان

لاکنز(۲۰۰۳) بر این باور است که ادبیات کودک نیز مانند ادبیات بزرگسال دارای قالب‌های ادبی متفاوت است. امروزه بحث انتخاب قالب ادبی مناسب برای تاثیرگذاری و جذب هر چه بیشتر مخاطب بویژه در حوزه‌ی کودک و نوجوان مطرح است. نویسندگان، مترجمان و تصویرگران ادبیات کودک و نوجوان می‌کوشند تا با انتخاب قالب‌های ادبی مناسب و جالب در آثار خود مخاطب بیش‌تری جذب کنند. "صاحب نظران به طور کلی بر این باورند که ادبیات بر دو اصل استوار است: نخست اصالت موضوع، یعنی تازه بودن مطلب و یا داشتن نگرش و دیدی تازه و نو نسبت به موضوعی کهنه و دوم تناسب قالب با محتوا، یعنی هماهنگی محتوا با سبک نگارش و موضوع مورد بحث" (پولادی، ۱۳۸۴).

"نوع، قالب یا ژانر به معنی قسم و گونه است و واژه فرنگی آن از زبان فرانسوی گرفته شده است. نوع ادبی در اصطلاح برای طبقه بندی آثار ادبی بر مبنی ویژگی‌های معنایی و ظاهری آن‌ها بکار می‌رود. نوع ادبی اصطلاحی است برای دسته بندی آثار ادبی، بر حسب قالب، روش و موضوع، نوع ادبی معادلی فارسی برای واژه‌ی لاتین "ژانر" است. این واژه امروزه به همین صورت (ژانر) در بسیاری از زبان‌های دنیا رایج شده است و در واقع مفهومی است برای دسته‌بندی آثار ادبی" (پولادی، ۱۳۸۴). "انواع ادبی ترجمه‌ی واژه‌ی انگلیسی "لیترری ژانرز"^۱ است. در زبان‌های فرنگی گاهی به جای "تایپس"^۲، "ژانرز"^۳، "کایندز"^۳ و "فرمز"^۴ هم بکار می‌رود. البته، کاربرد این واژه در انگلیسی از اوایل قرن بیستم پیش‌تر نمی‌رود و پیش از آن واژه‌های دیگر استفاده می‌کردند.

^۱ - Literary Genres

^۲ - Types

^۳ - Kinds

^۴ - Forms

اصل این واژه در زبان‌های اروپایی از ریشه‌ی یونانی "گنز"^۱ است و به زادن و ولادت مربوط می‌شود. به هر حال، ژانر در این جا به معنی نوع و قسم و جنس است. سابقه‌ی انواع ادبی مثل غالب علوم ادبی به آثار ارسطوی یونانی و هوراس^۲ رومی می‌رسد (شمیسا، ۱۳۸۱).

"قالب در لغت به معنی شکل، هیئت، آلتی که جسمی شکل پذیر را در داخل یا خارج آن نهاده به صورت آن آلت درآورند، تن، بدن، و نیز آلت ریختن مجسمه و زینت آلات که بر اساس شکل اولی ساخته شده، آمده است. در اصطلاح ادبیات، قالب به طور کلی شکل بیرونی اثر است، اما برخی آن را به معنی نوع ادبی (مثلاً قالب رمان، قالب داستان کوتاه)، و پاره‌ای دیگر به مفهوم الگوهای وزنی، تعداد مصراع، یا بیت و مسایلی نظیر این‌ها بکاربرده اند (داد، ۱۳۷۱).

لاکنز (۲۰۰۳) که یکی از صاحب‌ظران شناخته شده در حوزه‌ی قالب‌های ادبی کتاب‌های کودک و نوجوان بشمار می‌رود، بر این باور است که: "قالب ادبی، نوع یا گونه‌ای از ادبیات است که یک سری ویژگی‌های مشترک را به خود اختصاص می‌دهد". در این تعریف برای آثار ادبی که خصوصیات یکسان دارند، یک قالب ادبی یکسان در نظر گرفته می‌شود.

نعمت الهی (۱۳۸۳) در یک جمع بندی بیان می‌کند که "قالب (فرم) در اصطلاح، شکل بیرونی، ساختمان و هم‌چنین، سبک آفرینش‌های ادبی است. همه‌ی عنصرهای زبانی، ادبی و فنون بکارگیری، پرورش و آرایش سخن، سازماندهی و ارایه درون مایه‌های گوناگون، در ساخت قالب‌های مناسب زبانی و ادبی، نقش‌هایی شناخته شده و کاربردهایی سنجیده دارند".

در این پژوهش منظور از قالب ادبی شکل ظاهری یک اثر است که برای شناسایی و طبقه بندی آثار ادبی از آن استفاده می‌شود و می‌توان با توجه به نوع اثر، مخاطب و زمان چاپ، تفاوت‌هایی را برای آن قایل شد.

ما می‌توانیم به وسیله‌ی قالب‌ها، اشعار کودکانه، قصه‌های سنتی، داستان‌های واقعی، داستان‌های فانتزی و کتاب‌های غیر داستانی را در میان آثار کودک و نوجوان که در کشورهای گوناگون نوشته شده‌اند، شناسایی کنیم.

شعر کودک

شعر^۳ یکی از مهم‌ترین گونه‌های ادبی بشمار می‌آید که مورد علاقه بسیاری از کودکان و نوجوانان است. "شعر کلامی است آهنگین و موزون که می‌تواند در قالب‌های کلاسیک با استفاده

1- Genes/ Genos

2 - Horace

1- Poetry / Poem

از وزن و قافیه و یا قالب‌های جدید، اما با تکیه بر کیفیات آهنگین نشان داده شود" (پولادی، ۱۳۸۴). در همین راستا، لاکنز (۲۰۰۳) نیز باور دارد که "شعر نوعی نوشته‌ی خیال برانگیز و هنری است که می‌توان آن را یک نوع ادبی نامید. شعر کودکانه در واقع شعری قابل درک برای کودکان خردسال است، معمولاً طول این نوع شعرها کوتاه می‌باشد و از یک لحن ادبی خاص در آن‌ها استفاده نمی‌شود".

حجازی (۱۳۷۷) نیز بر این باور است که "شعر کودک کلامی است موزون و زیبا، چه از حیث ترکیب اصوات، چه از حیث مضمون. شعر کودک برپایه‌ی موسیقی اصوات و واژه‌ها بنا می‌شود و وسیله‌ای است برای بازی، حرکت و آواز کودک". پس شعر کودک کلامی است شیرین و آهنگین که کودک از مطالعه‌ی آن لذت می‌برد و به دلیل سادگی واژه‌ها و تناسب قافیه‌های بکار رفته در آن به راحتی آن را به خاطر می‌سپارد.

شاید بتوان شعر را از جمله آثاری دانست که زنان بیش‌تر به خلق آن می‌پردازند. طبع لطیف زن‌ها و توانایی و علاقه‌ی ذاتی آن‌ها به پرورش فرزند که خداوند در وجودشان به امانت گذاشته، می‌تواند از آن‌ها شاعرانی توانمند به‌خصوص در حوزه‌ی آثار کودک و نوجوان بسازد. چرا که منشاء اصلی شعرهای کودک و نوجوان لالایی بوده است. "لالایی‌ها، اشعاری بودند که مادران در کنار گهواره‌ی فرزند برای خواب کردن او می‌خواندند. در حقیقت لالایی بیش از آن که شعر باشد، نغمه، ترانه و آهنگ است. هر چند در لالایی‌ها مفهوم شعر چندان مورد نظر نیست و آهنگ آن بیش‌تر مد نظر است، اما در بسیاری از این اشعار مضامین جالبی پیدا می‌شود که حکایت از درد دل‌های مادران و آرزوها و امیدهای آن‌ها برای فرزند خفته در گهواره دارد" (پولادی، ۱۳۸۴).

داستان سنتی

"بخش دیگری از ادبیات عامیانه را داستان‌های سنتی^۱ تشکیل می‌دهد. قصه‌هایی که سینه به سینه نقل شده‌اند و نویسندگی خاصی نداشته‌اند" (قرزل ایغ، ۱۳۸۳). لاکنز (۲۰۰۳) بر این باور است که "واژه‌ی سنتی (یا عامیانه) به مفهوم آن قالبی است که از گفتگوی مردم عادی یا یک داستان سرای ناشناس گرفته شده است و بیش‌تر به صورت شفاهی موجود است تا نوشتاری - حداقل تا زمانی که بعضی از گردآورندگان آن‌ها را بیابند، ثبت نمایند و منتشر کنند- به این ترتیب، آن‌ها به شکل پایدارتری در می‌آیند. هیچ نسخه ادبیات سنتی را نمی‌توان نمونه‌ی نهایی و مطلق دانست. داستان‌های سنتی را تاریخ معنوی بشری نامیده‌اند، بن‌مایه‌ی جامعه که فرهنگ را به هم می‌پیوندد". در نتیجه داستان‌های سنتی از ریشه‌های فرهنگی بسیار عمیقی در دل جامعه

1- Traditional Folklore

تغذیه می‌شوند و به همین دلیل، به راحتی به دست فراموشی سپرده نخواهند شد بلکه روز به روز بر غنای آن‌ها افزوده خواهد شد. داستان‌های سنتی در طول تاریخ سینه به سینه نقل شده‌اند و زنان یکی از تاثیرگذارترین افراد در این زنجیره بوده‌اند. زنان در نقش مادر خانواده و یا مادر بزرگ برای سرگرم کردن کودکان و یا نصیحت کردن آن‌ها، داستان‌های سنتی را بازگو می‌کردند که خودشان از مادر یا مادر بزرگ هایشان شنیده بودند. شنیدن این داستان‌ها برای کودکانی که هیچ وسیله‌ی سرگرمی و یا سواد خواندن و نوشتن نداشتند، بسیار شیرین بود، حتی اگر چندین بار آن را می‌شنیدند. لذا، می‌توان گفت "درونمایه‌ی لالایی‌ها، از دنیای ذهنی مادران (زنان) تاثیر بسیار پذیرفته است. ناب‌ترین گونه‌ی ادبیات زنانه که درباره‌ی کودک و برای کودک پدید آمده، لالایی است" (محمدی و قائینی، ۱۳۸۰). علاقه به بازگویی داستان‌های سنتی در میان جنس مونث، عادت دیرینه‌ای است که در عصر متمدن امروز در قالب تالیف، ترجمه و تصویرگری آثار حوزه‌ی کودک و نوجوان متجلی شده است.

داستان واقعی

"منظور از داستان واقعی^۱ داستانی است که وقوع آن امکان پذیر است، اگرچه لزوماً محتمل نیست. بر اثر وجود علتی، معلولی بوجود می‌آید آن هم بدون دخالت جادو یا نیرویی مافوق طبیعی. داستان‌های واقعی دارای چندین ویژگی مشترک هستند از جمله: دارای روایت‌های داستانی هستند با شخصیت‌هایی که در برخی از کارهایی که بنظر ما جالب هستند، درگیر می‌شوند و در مکان و زمانی محتمل به وقوع می‌پیوندند" (لاکنز، ۲۰۰۳).

"داستان‌های واقع‌گرایانه به داستان‌هایی گفته می‌شود که برای بازتاب واقعیت و انتقال پیام خود از وقایع معمول و مانوسی که در زندگی روزمره با آن روبه‌رو می‌شویم و از شخصیت‌هایی که با آدم‌های عادی دور و برما تفاوت چندانی ندارند، بهره می‌گیرند. در این داستان‌ها، انگیزه‌ها، احساسات و اندیشه‌های انسان‌ها، هم از نظر ظاهر و هم از نظر مضمون با واقعیت بیرونی خود برابر است. قهرمان‌های اصلی، مناظر و صحنه‌ها در این داستان‌ها با ریزبینی و ذکر جزئیات توصیف شده‌اند" (پولادی، ۱۳۸۴). مطالعه‌ی داستان واقعی بویژه برای نوجوانان با توجه به جنسیت آن‌ها می‌تواند بسیار دلچسب باشد چرا که با واقعیت‌های زندگی آن‌ها مربوط است و افزون بر آن نویسنده می‌تواند موضوع‌های متنوعی را برای آن‌ها انتخاب کند. به طور مثال زنان در داستان‌های

¹ -Realistic story

واقعی در نقش مادر و یا دختر خانواده، شخصیتی محوری دارند. لذا دختران از مطالعه این نوع داستان‌ها بیشتر لذت می‌برند.

"داستان‌های واقع‌گرای اخیر، خانواده‌هایی را نشان می‌دهد که علت اصلی جدایی فرزند از پدر و مادر را مرگ یکی از آن دو یا شهادت و اسارت پدر معرفی می‌کنند" (چیت‌سازی، ۱۳۸۷).
در داستان‌های واقع‌گرایانه‌ای که کودک با فقدان پدر رو به رو است، مادر به عنوان یک زن، نقشی پر رنگ‌تر پیدا می‌کند. مطالعه‌ی این داستان‌ها برای کودکان و نوجوانانی که در خانواده‌های تک سرپرست زندگی می‌کنند، می‌تواند جالب باشد. نویسندگان زن در نگارش این نوع داستان‌ها موفق‌تر هستند چرا که مشکلات زنی که به تنهایی یک خانواده را اداره می‌کند، درک کرده و بهتر می‌توانند آن را بنویسند. از سویی مترجمان زن نیز گرایش بیشتری برای ترجمه‌ی این آثار دارند و می‌توانند احساس نویسندگان را در قالب یک ترجمه خوب بهتر بیان دارند.

داستان فانتزی

"در دهه‌های پایانی قرن نوزدهم و دهه‌های آغازین قرن بیستم نشر ادبیات نوع فانتزی برای کودکان رونق گرفت" (پولادی، ۱۳۸۴). "فانتزی^۱ در لغت به معنای وهم و خیال است و در ساختار ادبی به ادبیات وهم و خیال و نوآوری خیال پردازانه معروف است" (میرصادقی، ۱۳۷۷).
"به بیان دیگر، فانتزی دگرگونی نمادین واقعیت از منظر چشم یک زیبا شناس است که ابعاد جدید و نامنتظری از واقعیت را بیان می‌کند" (محمدی، ۱۳۷۸). فانتزی از جمله قالب‌های ادبی است که زنان پدیدآورنده نیز به آن توجه دارند. به گونه‌ای که رزازی (۱۳۸۷) در پژوهش خود چنین می‌نویسد: "گرایش زنان نویسندگان در سال‌های ۱۳۸۳ به بعد، اغلب گونه فانتزی است."
"بدون هیچ اغراقی می‌توان گفت داستان فانتزی مهم‌ترین قالب ادبیات کودکان امروز جهان است و بیش از ۸۰ درصد از آثاری که بویژه برای کودکان خلق می‌شود، داستان فانتزی است. لذا، شناختن ویژگی‌های قالب ادبی یاد شده برای درک بهتر این مقوله ضروری بنظر می‌رسد. دانش فانتزی دانشی است که هر نا ممکنی در آن ممکن می‌شود. بسیاری از اتفاقات این فانتزی‌ها غیرقابل توضیح هستند، ولی با همه‌ی این‌ها کودکان آن‌ها را باور دارند و خود را به این آثار می‌سپارند" (قرزل‌ایاغ، ۱۳۸۳).

در این آثار خواننده آگاهانه از دنیای واقعی دور می‌شود تا واقعیت‌ها را در جهان غیر واقعی بازسازی نماید. در این گونه آثار گرچه خوانندگان با عوامل غیر واقعی در رویدادهای شگفت آور

1- Fantasy

روبه‌رو هستند که با منطق جهان واقعی همخوانی اندکی دارد، ولی با بازتاب حقیقت والاتری روبه‌رو می‌شوند که آن معنویت و انسان دوستی است.

کتاب تصویری

شاید در نگاه نخست بنظر برسد که کتاب تصویری در دایره‌ی قالب‌های ادبی نمی‌گنجد، ولی با کمی پژوهش می‌توان دریافت که در منابع بسیار موثق حوزه‌ی ادبیات کودک صراحتاً از کتاب تصویری به عنوان یک قالب ادبی تاثیرگذار یاد شده است. به گونه‌ای که می‌توان گفت "یکی از گسترده‌ترین انواع ادبیات کودک کتاب تصویری^۱ است. بخش عمده‌ی کتاب‌هایی که برای گروه سنی پیش دبستان و سال‌های نخست دبستان منتشر می‌شود، مرتبط با این نوع ادبی است. کتاب تصویری کتابی است که از پیوند اندام وار^۲ نوشته و تصویر درست شده است. کتاب تصویری در شکل مطلوبش یک زبان هنری خاص است، کتابی است که در آن تصویر و نوشته چنان با یکدیگر پیوند یافته‌اند که از آمیزش آن‌ها زبان هنری تازه‌ای پیدا شده است" (پولادی، ۱۳۸۴).

در نتیجه، می‌توان کتاب تصویری را کتابی دانست که بیش‌تر بار معنایی مورد نظر را از راه تصاویر به خواننده منتقل می‌کند و از این رو، بهره‌گیری از این نوع کتاب‌ها برای خواننده‌ی خردسال بسیار شیرین و تاثیرگذار است. از همان سال‌های آغازین شکوفایی ادبیات کودک و نوجوان در ایران، زنان ایرانی در عرصه‌ی تصویرگری کتاب کودک فعالیت داشته‌اند تا جایی که "به جرات می‌توان خانم "لیلی تقی پور" را نخستین زن تصویرگر حرفه‌ای کتاب کودک در ایران دانست. وی به سال ۱۲۹۹ در شهر مشهد متولد شد. استفاده از مشخصه‌های معماری ایران، لباس‌های محلی و نقوش سنتی، باعث تمایز آثار وی با دیگر تصویرگران هم‌دوره‌اش شده است. او با تصویرگری کتاب افسانه‌های کهن، نخستین گام را به سوی تصویرگری نوین ایران برداشت" (کیان‌پور اتابکی، ۱۳۸۶).

کتاب غیر داستانی

"کتاب‌های غیر داستانی یا کتاب‌های اطلاعاتی^۳، کتاب‌هایی هستند که کودک و نوجوان را مستقیماً با زمینه‌های گوناگون دانش و مهارت‌های بشری آشنا می‌کنند" (حجازی، ۱۳۷۷). از

1- Picture book

2- Organic

3- Nonfiction books

آن جایی که زنان کم‌تر به یادگیری مهارت‌های پیچیده علاقمند هستند، نسبت به نگرش یا مطالعه این نوع داستان‌ها گرایش کم‌تری از خود نشان می‌دهند.

"بنیادی‌ترین هدف آثار مستند، دادن اطلاعات، راهنمایی کردن با امید بسیار و روشنگری است. این آثار در تمام حوزه‌های دانش و مهارت‌های بشری برای پاسخگویی به پرسش‌ها، کنجکاو‌ی‌ها و نیازها و علایق کودکان و نوجوانان تالیف و تصویر می‌شوند. تردیدی نیست که در این گونه آثار توانایی درک و دانش پایه‌ی کودکان در دریافت اطلاعات ارایه شده در کتاب از اهمیت بسیاری برخوردار است" (قزل ایاغ، ۱۳۸۳).

" امروزه کتاب‌های غیر داستانی درباره‌ی مسایل و موضوع‌های گوناگونی از قبیل: اختراعات و اکتشافات، مسایل علمی و آزمایشی، سرگرمی‌های سازنده، شرح حال دانشمندان و بزرگان، زندگی جانوران و گیاهان و شگفتی‌های آفرینش، سفرنامه‌ها، آثار دیدنی و باستانی شهرها و کشورها و کتاب‌های مرجعی چون دایره‌المعارف‌ها، اطلس‌ها و لغت‌نامه‌هایی مخصوص کودکان است (شجری، ۱۳۸۴).

از این رو، می‌توان کتاب غیرداستانی را کتابی دانست که ذهن خواننده‌ی جوان را با اطلاعات علمی بسیاری آشنا می‌سازد و نقشی بسیار مهم در بالابردن آگاهی وی درباره‌ی ناشناخته‌ها دارد، اما باید دانست که حوزه‌ی آثار غیر داستانی چندان مورد توجه پدیدآورندگان زن نیست. "علی‌رغم آن که بخش عمده‌ی آثار بویژه از نیمه‌ی دوم دهه‌ی هفتاد، را آثار غیرداستانی تشکیل داده و تعداد آن‌ها با تعداد آثار در حوزه‌های دیگر تفاوت چشمگیر داشته است، ولی درصد نویسندگان زن در این حوزه نسبتاً کم است" (رزازی، ۱۳۸۷). شاید دلیل این امر را بتوان به ویژگی‌های آثار غیرداستانی نسبت داد.

پیشینه‌ی پژوهش

رزازی (۱۳۸۷) در پژوهشی با عنوان وضعیت ادبیات کودک و نوجوان در ۳۰ سال پس از انقلاب " به بررسی وضعیت ادبیات کودک و نوجوان در سه دهه‌ی شصت، هفتاد و هشتاد می‌پردازد. او در پژوهش خود به این نتیجه‌ی قابل توجه دست یافته است که حضور نویسندگان زن در حوزه‌ی آثار مناسب که از دهه‌ی ۷۰ با افزایش نسبی روبه‌رو بود، از سال ۷۹ افزایش چشمگیر یافته و در نیمه‌ی دهه‌ی هشتاد به بالاترین درصد رسیده است. از سال ۸۳ به بعد، تعداد نویسندگان زن پس از دو دهه، در فهرست آثار مناسب به گونه‌ای چشمگیر از تعداد نویسندگان مرد در این حوزه بیش‌تر شده است.

صادقی (۱۳۸۱) در پژوهشی با عنوان "بررسی و مقایسه‌ی نقش تربیتی قصه‌های ایرانی و خارجی برای کودکان ۱۲ - ۶ سال" به بررسی نقاط قوت و ضعف در ارتباط با ویژگی‌های کودکان در کتاب‌های قصه می‌پردازد که برای آن‌ها نوشته شده یا از زبان‌های دیگر ترجمه گردیده است. در این پژوهش از روش تحلیل محتوا استفاده شده است. این پژوهش به بررسی مجموعه‌ی کتاب قصه‌های ایرانی و خارجی (ترجمه شده) می‌پردازد که در فهرست کتاب‌های شورای کتاب کودک، بین سال‌های ۱۳۷۹ - ۱۳۷۵، برای کودکان ۱۲ - ۶ سال نوشته شده است. نتایج نشان می‌دهند که درصد کتاب‌های تالیفی در طول ۵ سال مورد بررسی، به گونه‌ی مشهودی از کتاب‌های ترجمه‌ای بیشتر است. همچنین، بیش از نیمی از کتاب‌های مورد بررسی به وسیله‌ی مردان به نگارش در آمده است و زنان در این عرصه ضعیف عمل کرده‌اند.

کیان پور اتابکی (۱۳۸۳) در پایان نامه‌ی کارشناسی ارشد خود با عنوان "زنان پیشگام تصویرگر کتاب کودک در ایران" به بررسی فعالیت نخستین زنان تصویرگر ایرانی در حوزه‌ی آثار کودکان در ایران می‌پردازد. وی از "لیلی تقی پور"، "ژانت میخاییلی"، "نفیسه ریاحی"، "ناهید حقیقت"، "ژن رضانی"، "کاترین نجم آبادی" و "یوتا آزرگین" به عنوان زنان پیشگام این حوزه یاد می‌کند. از نظر وی، توجه به خلق آثار ویژه‌ی کودکان، با تشکیل "شورای کتاب کودک" در سال ۱۳۴۱ شمسی آغاز شد. پس از تشکیل شورا، بزرگ‌ترین تحول فرهنگی در این زمینه، تاسیس "کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان" در سال ۱۳۴۵ بود که تاثیرگذارترین و ماندگارترین دوران نشر کتاب برای کودکان در ایران را بوجود آورد. در این میان زنان تصویرگر ایران پا به پای مردان به فعالیت پرداختند. "ناهید حقیقت" از زنان تصویرگر آن دوره برای تصویرگری کتاب "طوقی" نوشته‌ی "م. آزاد" موفق به دریافت دیپلم افتخار یونسکو شد. این جایزه نخستین جایزه‌ی بین المللی است که یک تصویرگر زن ایرانی آن را بدست آورده است. متأسفانه همه‌ی این هنرمندان فقط در دوره‌های زمانی محدودی به فعالیت پرداخته‌اند و تعداد آثارشان انگشت شمار است. در پایان، وی با برشمردن آثار ماندگار این هنرمندان نتیجه می‌گیرد که زنان تصویرگر، در دوره‌ی کوتاهی که در حوزه‌ی تصویرگری کتاب کودک ایران به فعالیت پرداختند، موفقیت‌های بسیاری در این عرصه کسب کرده‌اند.

فرضیه‌های پژوهش

فرضیه‌ی ۱: بین جنسیت نویسندگان و انتخاب قالب‌های ادبی کتاب‌های کودک و نوجوان تالیفی رابطه‌ی معنایی وجود دارد؟

فرضیه‌ی ۲: بین جنسیت تصویرگران و قالب‌های ادبی کتاب‌های کودک و نوجوان تالیفی رابطه‌ی معنادار وجود دارد.

جامعه‌ی پژوهش

منظور از زنان پدیدآورنده در این پژوهش، زنانی است که در حوزه‌ی نویسندگی، تصویرگری و ترجمه فعالیت می‌کنند و هر کدام به نوعی در خلق قالب‌های ادبی در حوزه‌ی کتاب‌های کودک و نوجوان نقشی بر عهده دارند. بمنظور شناسایی جامعه‌ی آماری پژوهش فهرست کتاب‌های منتشر شده از سوی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی که در نشریه‌ی "کتاب ماه کودک و نوجوان" به صورت ماهیانه به چاپ می‌رسد، مورد بررسی دقیق قرار گرفت و تعداد ۱۴۴۷۵ کتاب کودک و نوجوان که در طول نه سال، یعنی از دی ۱۳۷۸ تا دی ۱۳۸۶ برای نخستین بار در ایران به چاپ رسیده بودند، شمارش شدند. از آن جایی که این جامعه‌ی آماری بسیار وسیع بود، با استفاده از "نمونه‌گیری منظم" ۹۶۲ عنوان کتاب جهت بررسی در نظر گرفته شد که شش قالب ادبی را پوشش می‌دادند. از این تعداد، ۶۳۳ کتاب به وسیله‌ی نویسندگان ایرانی و ۳۲۹ عنوان به وسیله‌ی نویسندگان غیر ایرانی به نگارش درآمده بود که به وسیله‌ی مترجمان حوزه‌ی کودک و نوجوان به زبان فارسی برگردانده شده بود. از مجموع ۹۶۲ کتاب مورد بررسی، ۳۱۳ کتاب به وسیله‌ی زنان پدید آورنده شده اند. لازم به ذکر است که کتاب‌های آموزشی در دایره‌ی این پژوهش نمی‌گنجد.

روش پژوهش

برای جمع آوری داده‌های مورد نیاز کتاب‌های نمونه‌گیری شده از یک سیاهه بررسی^۱ استفاده شده است. این سیاهه بررسی شامل هشت مولفه است و هر کتاب مورد بررسی در این پژوهش را به لحاظ عنوان، نام نویسنده، جنسیت نویسنده، نام مترجم، جنسیت مترجم، نام تصویرگر، جنسیت تصویرگر و قالب ادبی مورد بررسی قرار می‌دهد. سپس داده‌های مورد نیاز از هر کتاب در این سیاهه فهرست ثبت گردید تا بتوان کار تجزیه و تحلیل داده‌های بدست آمده را به دقت انجام داد.

^۱ - Check List

روش بکار رفته در این پژوهش تحلیل محتواست چرا که با استفاده از این روش می‌توان به داده‌های مورد نظر در کتاب‌های مورد بررسی دست یافت. از آن جایی که در متون گوناگون حوزه‌ی ادبیات کودک و نوجوان، تقسیم بندی گوناگونی برای قالب‌های ادبی در نظر گرفته شده است؛ لذا، لازم است که این قالب‌های ادبی مستند سازی شوند تا بتوان به یک تقسیم بندی مستند در این حوزه دست یافت. بمنظور استاندارد سازی قالب‌های ادبی در این پژوهش، از مطالعه‌ی دلفی بر اساس متون مستند استفاده شده است. با پژوهش‌های وسیع، ده منبع معتبر و مستند از صاحب‌نظران شناخته شده‌ی ادبیات کودک به زبان فارسی و انگلیسی یافت شد. با مقایسه‌ی این قالب‌ها در یک جدول، و در نظر گرفتن فراوانی بیش از دو بار برای هر قالب ادبی در این متون، قالب‌های ادبی استاندارد بدست آمد (جدول ۱). سپس بر اساس این قالب‌های ادبی استاندارد سازی شده، قالب ادبی هر اثر مشخص گردید. جمع آوری این داده‌های تحلیلی یکی از موردهای مهم و بسیار دقیق در این پژوهش بشمار می‌آید. شناسایی قالب‌های ادبی هر کتاب بر اساس تعاریف استاندارد در نظر گرفته شده است.

جدول ۱- جدول استاندارد سازی قالب‌های ادبی کتاب‌های کودک نوجوان مورد بررسی در منابع

گوناگون ادبی

ردیف	قالب ادبی	قزل ایاغ	حجازی	پولادی	ناظمی	نعمت الهی	Oxford (Lukens)	Canada (Mohler)	Minnesota (Glistler)	Java (Literary genres)	California (Carberry)
۱	شعر کودک	+	+	+	+	+	+	+		+	+
۲	داستان‌های سنتی	+					+	+			
۳	داستان های واقعی	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
۴	داستان‌های فانتزی	+					+	+	+	+	+
۵	کتاب‌های تصویری	+					+	+			
۶	کتاب‌های غیرداستانی						+	+	+	+	+

نتایج جدول ۱ نشان می‌دهند که می‌توان شش قالب ادبی استاندارد زیر را در این پژوهش در نظر گرفت:

- ۱- شعر کودک
- ۲- داستان سنتی
- ۳- داستان واقعی
- ۴- داستان فانتزی
- ۵- کتاب تصویری
- ۶- کتاب غیرداستانی

از آنجایی که بحث قالب‌های ادبی در کتاب‌های کودک و نوجوان یکی از مباحث تخصصی در ادبیات است، لذا برای شناسایی قالب ادبی هر اثر به تعاریف دقیق نیاز بود تا بتوان بر اساس این تعاریف، قالب ادبی هر اثر را مشخص کرد. جمع آوری این داده‌های تحلیلی که یکی از موردهای مهم و بسیار مشکل در این پژوهش بشمار می‌آید با مطالعه‌ی دقیق هر کتاب و مشخص نمودن قالب ادبی هر اثر بر اساس تعاریف در نظر گرفته شده به انجام رسید. در ادامه به این تعاریف استاندارد اشاره شده است.

یافته‌های پژوهش

پیش از هر چیز، گفتنی است که در این پژوهش منظور از کتاب‌های کودک و نوجوان کتاب‌هایی است که برای کودکان از بدو تولد تا ۱۸ سالگی مناسب هستند و زنان پدید آورنده‌ی آن‌ها را به نگارش درآورده اند. همچنین، منظور از قرن حاضر کتاب‌هایی است که در طول نه سال (دی ماه ۱۳۷۸ شمسی تا دی ماه ۱۳۸۶ شمسی) از نویسندگان ایرانی برای نخستین بار در ایران چاپ شده اند.

جدول ۲- توزیع فراوانی و درصد وضعیت نگارش کتاب‌های کودک و نوجوان ایرانی

وضعیت نگارش	فراوانی	درصد فراوانی	درصد تراکمی
ترجمه	۳۲۹	۳۴/۲	۳۴/۲
تالیف	۶۳۳	۶۵/۸	۱۰۰
جمع	۹۶۲		

بررسی جدول ۲ نشان می‌دهد که از مجموع ۹۶۲ عنوان کتاب، ۶۳۳ عنوان تالیف نویسندگان ایرانی و ۳۲۹ عنوان ترجمه‌ی کتاب‌های نویسندگان خارجی به زبان فارسی است. به این ترتیب ۶۵/۸ درصد از کتاب‌های تالیفی و ۳۴/۲ درصد از کتاب‌های مورد بررسی به زبان فارسی، ترجمه شده‌اند.

جدول ۳- توزیع فراوانی و درصد جنسیت نویسندگان و مترجمان ایرانی

درصد تراکمی		درصد فراوانی		فراوانی		جنسیت نویسنده
ترجمه	تالیف	ترجمه	تالیف	ترجمه	تالیف	
۵۳/۷	۴۱/۷	۵۳/۷	۴۱/۷	۱۷۷	۲۶۴	زن
۹۹/۲	۹۵/۴	۴۵/۵	۵۳/۷	۱۵۰	۳۴۰	مرد
۱۰۰	۱۰۰	۰/۶	۴/۵	۲	۲۹	نامشخص
		۱۰۰	۱۰۰	۳۲۹	۶۳۳	جمع

جدول ۳ نشان می‌دهد که از مجموع ۶۳۳ کتاب تالیفی به وسیله‌ی نویسندگان ایرانی، ۲۶۴ کتاب با ۴۱/۷ درصد به وسیله‌ی زنان و ۳۴۰ کتاب با ۵۳/۷ درصد به وسیله‌ی مردان نگاشته شده است و ۲۹ کتاب با ۴/۵ درصد هم نویسنده‌ی مشخص نداشتند. هم‌چنین، این جدول نشان می‌دهد که از مجموع ۳۲۹ کتاب ترجمه‌شده‌ی مترجمان ایرانی، ۱۷۷ کتاب با ۵۳/۷ درصد به وسیله‌ی زنان و ۱۵۰ کتاب با ۴۵/۵ درصد به وسیله‌ی مردان ترجمه شده است و ۲ کتاب با ۰/۶ درصد هم جنسیت مترجم آن‌ها مشخص نبود.

جدول ۴- توزیع فراوانی و درصد فعالیت زنان تصویرگر در کتاب‌های کودک و نوجوان تالیفی مورد

بررسی

درصد تراکمی	درصد فراوانی	فراوانی	جنسیت تصویرگر
۳۱/۶	۳۱/۶	۱۹۷	زن
۷۱/۲	۳۹/۶	۲۴۷	مرد
۱۰۰	۲۸/۷	۱۷۹	نامشخص
	۱۰۰	۶۲۳	جمع

جدول ۴ فراوانی و درصد فعالیت زنان تصویرگر در کتاب‌های کودک و نوجوان ایرانی را نشان می‌دهد. به این ترتیب، ۱۹۷ کتاب با ۳۱/۶ درصد به وسیله‌ی زنان و ۲۴۷ کتاب با ۳۹/۶ درصد به وسیله‌ی مردان تصویرگری شده‌اند. ۱۷۹ کتاب با ۲۸/۷ درصد هم جنسیت تصویرگر آن‌ها مشخص نبود.

فرضیه‌های پژوهش

فرضیه‌ی ۱: بین جنسیت نویسندگان و انتخاب قالب‌های ادبی کتاب‌های کودک و نوجوان تالیفی رابطه‌ی معنایی وجود دارد؟
این فرضیه به بررسی رابطه‌ی معنایی بین جنسیت نویسندگان و قالب‌های ادبی ۶۳۳ عنوان کتاب تالیفی می‌پردازد.

جدول ۵- توزیع فراوانی میزان فعالیت زنان و مردان نویسنده در کتاب‌های کودک و نوجوان تالیفی

جمع	جنسیت		قالب ادبی
	زن	مرد	
۸۱	۳۲	۴۹	داستان واقعی
۱۲۶	۶۵	۶۱	شعر
۲۱۳	۷۷	۱۳۶	غیرداستانی
۱۱۳	۶۱	۵۲	فانتزی
۶۶	۲۷	۳۹	داستان سنتی
۵	۲	۳	کتاب تصویری
۶۰۴	۲۶۴	۳۴۰	جمع

بررسی جدول ۵ نشان می‌دهد که زنان فقط در حوزه‌ی نگارش کتاب در قالب ادبی شعر با ۶۵ کتاب و فانتزی با ۶۱ کتاب از مردان پرکارتر هستند، ولی در نگارش دیگر قالب‌های ادبی از مردان کم‌کارترند.

جدول ۶- بررسی رابطه‌ی معنایی بین جنسیت نویسندگان و قالب‌های ادبی کتاب‌های کودک نوجوان تالیفی بر اساس آزمون خی دو

سطح معنی داری دو دامنه	درجه آزادی	خی دو مشاهده شده	
۰/۰۱۷	۵	۱۳/۷۹۲	خی دو
۰/۰۱۷	۵	۱۳/۸۰۵	احتمال نسبی
۰/۷۷۲	۱	۰/۰۸۴	رابطه خطی
		۶۰۴	تعداد نمونه محاسبه شده

بنابر آزمون انجام شده و نتایج جدول ۶، مقدار آماره‌ی آزمون $13/792$ و سطح معنی‌داری^۱ $0/017$ مشاهده شد، از آن جایی که این مقدار از $0/05$ کم‌تر است، پس می‌توان گفت بین جنسیت نویسندگان و قالب‌های ادبی کتاب‌های کودک و نوجوان تالیفی رابطه‌ی معنادار وجود دارد.

^۱-P- Value

فرضیه‌ی ۲: بین جنسیت تصویرگران و قالب‌های ادبی کتاب‌های کودک نوجوان تالیفی رابطه‌ی معنادار وجود دارد؟

این فرضیه به بررسی رابطه‌ی معنایی بین جنسیت تصویرگران و قالب‌های ادبی ۶۳۳ عنوان کتاب تالیفی می‌پردازد. از آن‌جایی که جنسیت ۱۷۹ تصویرگر مشخص نبود، ۴۴۴ کتاب مورد بررسی قرار گرفت.

جدول ۷- توزیع فراوانی میزان فعالیت زنان و مردان تصویرگر در کتاب‌های کودک و نوجوان تالیفی

جمع	جنسیت		قالب ادبی
	زن	مرد	
۷۲	۳۱	۴۱	داستان واقعی
۹۰	۴۴	۴۶	شعر
۱۱۰	۴۸	۶۲	غیرداستانی
۱۰۴	۵۲	۵۲	فانتزی
۵۷	۱۶	۴۱	داستان سنتی
۱۱	۶	۵	کتاب تصویری
۴۴۴	۱۹۷	۲۴۷	جمع

بررسی جدول ۷ نشان می‌دهد که زنان فقط در زمینه‌ی تصویرگری قالب ادبی فانتزی با مردان برابر هستند و در تصویرگری دیگر قالب‌های ادبی فعالیت کم‌تری نسبت به مردان داشته‌اند.

جدول ۸- بررسی رابطه‌ی معنایی بین جنسیت تصویرگران و قالب‌های ادبی کتاب‌های کودک و نوجوان تالیفی بر اساس آزمون خی دو

سطح معنی داری دو دامنه	درجه‌ی آزادی	خی دو مشاهده شده	
۰/۱۱۹	۵	۸/۷۵۱	خی دو
۰/۱۰۸	۵	۹/۰۲۰	احتمال نسبی
۰/۷۷۲	۱	۰/۶۶۶	رابطه خطی
		۴۴۴	تعداد نمونه محاسبه شده

بنا بر آزمون انجام شده و نتایج جدول ۷، مقدار آماری آزمون ۸/۷۵۱ و سطح معنی داری ۰/۱۱۹ مشاهده شد، از آن جایی که این مقدار از ۰/۰۵ بیش‌تر است، پس می‌توان گفت بین جنسیت تصویرگران و قالب‌های ادبی کتاب‌های کودک و نوجوان تالیفی رابطه‌ی معنادار وجود ندارد.

فرضیه‌ی ۳: بین جنسیت مترجمان و قالب‌های ادبی کتاب‌های کودک نوجوان ترجمه شده رابطه‌ی معنایی وجود دارد؟

این فرضیه به بررسی رابطه‌ی معنایی بین جنسیت مترجمان و قالب‌های ادبی ۳۲۹ عنوان کتاب ترجمه شده می‌پردازد. از آن جایی که جنسیت ۲ مترجم مشخص نبود، ۳۲۷ کتاب مورد بررسی قرار گرفت.

جدول ۹- توزیع فراوانی میزان فعالیت زنان و مردان مترجم در کتاب‌های کودک و نوجوان ترجمه شده

جمع	جنسیت		قالب ادبی
	زن	مرد	
۹۵	۵۲	۴۳	داستان واقعی
۴	۲	۲	شعر
۷۵	۴۰	۳۵	غیرداستانی
۱۰۱	۶۰	۴۱	فانتزی
۴۴	۲۵	۱۹	داستان سنتی
۸	۵	۳	کتاب تصویری
۳۲۷	۱۸۴	۱۴۳	جمع

بررسی جدول ۹ نشان می‌دهد که زنان مترجم در ترجمه‌ی قالب‌های ادبی داستان واقعی، غیرداستانی، فانتزی، داستان سنتی و کتاب تصویری از مردان مترجم پرکارترند و در حوزه‌ی قالب ادبی شعر، فعالیت زنان مترجم با مردان مترجم برابر است.

جدول ۱۰- بررسی رابطه‌ی معنایی بین جنسیت ترجمان و قالب‌های ادبی کتاب‌های کودک نوجوان ترجمه شده بر اساس آزمون خی دو

سطح معنی‌داری دو دامنه	درجه آزادی	خی دو مشاهده شده	
۰/۹۶۶	۵	۰/۹۵۳	خی دو
۰/۹۶۶	۵	۰/۹۵۵	احتمال نسبی
۰/۵۳۶	۱	۰/۳۸۲	رابطه خطی
		۳۲۷	تعداد نمونه محاسبه شده

بر اساس آزمون انجام شده و نتایج جدول ۷، مقدار آماره‌ی آزمون $\chi^2/0.953$ و سطح معنی‌داری 0.966 مشاهده شد، از آنجایی که این مقدار از 0.05 بیش‌تر است، پس می‌توان گفت بین جنسیت مترجم و قالب‌های ادبی کتاب‌های کودک و نوجوان ترجمه شده رابطه‌ی معنادار وجود ندارد.

بحث و نتیجه‌گیری

با توجه به نتایج جدول ۶، فقط فرضیه‌ی نخست این پژوهش تایید شد که نشان می‌دهد "بین قالب‌های ادبی و جنسیت نویسنده در کتاب‌های تالیفی در ایران رابطه‌ی معنادار وجود دارد". تایید این فرضیه به معنی علاقه‌مندی زنان نویسندگان به نگارش یک سری از قالب‌های ادبی ویژه است. با توجه به نتایج جدول ۵ می‌توان مشاهده کرد که مردان بیش‌تر به خلق آثار غیر داستانی علاقه دارند و زنان در عرصه‌ی خلق آثار شعر و فانتزی بر مردان پیشی گرفته‌اند و در سایر عرصه‌ها از جمله داستان واقعی، داستان سنتی، آثار غیر داستانی و کتاب تصویری ضعیف‌تر عمل کرده‌اند. شاید این توجه بیش‌تر زنان در عرصه‌ی شعر و آثار فانتزی مربوط به طبع لطیف و خیال پردازانه‌ی زنان است که در این سطح و به این نحو بروز کرده است.

با توجه به نتایج جدول ۸ فرضیه‌ی دوم این پژوهش تایید نشد. پس می‌توان نتیجه گرفت که "بین جنسیت تصویرگران و قالب‌های ادبی کتاب‌های کودک نوجوان تالیفی در ایران رابطه‌ی

معنادار وجود ندارد". عدم تایید این فرضیه به این معنی است که تصویرگران مرد و زن بدون توجه به جنسیت خود اقدام به انتخاب کتاب برای تصویرگری در قالب‌های ادبی گوناگون می‌نمایند و هیچ رابطه‌ی معناداری بین جنسیت مردان یا زنان تصویرگر و انتخاب قالب‌های ادبی وجود ندارد. با توجه به نتایج جدول ۱۰، فرضیه‌ی سوم این پژوهش نیز تایید نشد. پس می‌توان نتیجه گرفت که "بین جنسیت مترجمان و قالب‌های ادبی کتاب‌های کودک نوجوان ترجمه شده رابطه‌ی معنادار وجود ندارد". عدم تایید این فرضیه به این معنی است که مترجمان مرد و زن بدون توجه به جنسیت خود اقدام به انتخاب کتاب برای ترجمه در قالب‌های ادبی گوناگون می‌کنند و هیچ رابطه‌ی معناداری بین جنسیت زنان یا مردان مترجم و انتخاب قالب‌های ادبی وجود ندارد. بررسی نتایج جدول ۱ نشان داد که می‌توان شش قالب ادبی استاندارد داستان واقعی، شعر، غیرداستانی، فانتزی، داستان سنتی و کتاب تصویری را برای آثار کودک نوجوان در ایران در نظر گرفت. در واقع این شش قالب ادبی از رایج ترین قالب‌هایی است که از مقایسه‌ی ده منبع مستند در حوزه‌ی کتاب‌های کودک و نوجوان شناسایی شده‌اند. داستان‌های کودک و نوجوانی که در این شش قالب ادبی می‌گنجند از خوانندگی‌ترین آثار کودک نوجوان است که ناشران و پدید آورندگان ایرانی به انتشار و خلق آن روی آورده‌اند و البته خوانندگان خردسال و نوجوان از این آثار استقبال کرده‌اند.

بررسی نتایج جدول ۲ نشان می‌دهد که از میان کتاب‌های مورد بررسی ۶۳۳ کتاب با ۶۵/۸ درصد تالیفی هستند. این امر به آن معنی است که بیش از نیمی از کتاب‌هایی که برای کودکان و نوجوانان در ایران به چاپ می‌رسند، به وسیله‌ی نویسندگان ایرانی تالیف شده‌اند. لذا، می‌توان چنین نتیجه گرفت که توجه پدیدآورندگان ایرانی به تالیف کتاب در حوزه‌ی کودک و نوجوان بیش‌تر است. مترجمان ایرانی نیز به ترجمه‌ی کتاب‌های کودک نوجوان مبادرت می‌کنند، ولی توجه به امر تالیف در میان نویسندگان حوزه‌ی کودک و نوجوان مشهودتر است. این امر را می‌توان به عنوان تلاشی مثبت در میان پدیدآورندگان ایرانی برشمرد. نتایج این جدول با یافته‌های صادقی (۱۳۸۱) که نشان می‌دهد درصد کتاب‌های تالیفی در حوزه‌ی کودک نوجوان بین سال‌های ۱۳۷۹-۱۳۷۵ از درصد کتاب‌های ترجمه‌ای بیش‌تر است نیز همسویی دارد.

بررسی نتایج جدول ۳ نشان می‌دهد که سهم زنان نویسنده‌ی ایرانی در خلق آثار تالیفی کودک و نوجوان فقط ۲۶۴ کتاب با ۴۱/۷ درصد است که در مقایسه با سهم مردان پدیدآورنده در خلق ۳۴۰ کتاب با ۵۳/۷ درصد، سهم کمی بشمار می‌آید و لذا، زنان در این عرصه ضعیف‌تر عمل کرده‌اند. دلایل این امر را می‌توان از ابعاد گوناگون مورد بررسی قرار داد؛ از جمله نقش و حضور کم رنگ زنان نسبت به مردان در جامعه کنونی ما به دلیل به عهده گرفتن وظایف خانه داری و پرورش

کودک، لزوم حضور زنان در خانواده به عنوان محور اصلی در بقای خانواده و عدم موافقت برخی از مردان ایرانی با فعالیت زنان در عرصه‌های اجتماعی تاثیر گذار و مواردی از این قبیل بشمار آورد. لذا، توصیه می‌شود زنان افزون بر انجام وظایفی که خانواده بر عهده‌ی آن‌ها گذاشته است، با برنامه ریزی دقیق در حوزه‌ی نگارش کتاب‌های تالیفی نیز فعالیت بیش‌تری داشته باشند. هم‌چنین، نتایج این جدول نشان می‌دهد که ۲۹ کتاب با ۴/۵ درصد دارای نویسنده مشخص نبودند که این امر به دلیل عدم توجه ناشران در درج نام پدید آورنده‌ی اثر می‌باشد و چه بسا که در این میان برخی از این آثار را زنان پدیدآورنده باشند.

هم‌چنین، این جدول نشان می‌دهد که زنان مترجم با ترجمه‌ی ۱۷۷ کتاب با ۵۳/۷ درصد نسبت به مردان با ۱۵۰ کتاب و ۴۵/۵ درصد، پرکار ترند. از این رو، توصیه می‌شود زنان مترجم به تلاش هر چه بیش‌تر برای حفظ جایگاه خود و برتری نسبت به مردان در حوزه‌ی ترجمه به تلاش خود ادامه دهند. شاید بتوان یکی از دلایل پیشی‌گرفتن زنان بر مردان را در عرصه‌ی ترجمه به دلیل علاقه بیش‌تر زنان به تنوع و آشنایی با فرهنگ‌های اقوام دیگر دانست. زنان مترجم در عرصه‌ی معرفی آثار تازه و جذب هر چه بیش‌تر خوانندگان حوزه‌ی کودک و نوجوان موفق‌تر عمل کرده‌اند.

بررسی نتایج جدول ۴ نشان می‌دهد که زنان تصویرگر، ۱۹۷ کتاب با ۳۱/۶ درصد را تصویرگری کرده‌اند، ولی مردان ۲۴۷ کتاب با ۳۹/۶ درصد را تصویرگری کرده‌اند. پس می‌توان نتیجه گرفت زنان تصویرگر در عرصه تصویرگری کتاب کودک و نوجوان از مردان عقب‌تر مانده‌اند. لذا، توصیه می‌شود زنان تصویرگر تلاش بیش‌تری داشته باشند تا دست کم بتوانند تا حدودی هم سطح مردان در این حوزه فعالیت کنند. با وجود آن که تصویرگری یکی از عرصه‌هایی است که با هنر و خلاقیت پیوند خورده است، زنان در حوزه‌ی آثار کودک نوجوان کم‌تر به آن پرداخته‌اند که خود جای تامل دارد.

با توجه به بررسی نتایج این پژوهش می‌توان نتیجه گرفت که روی هم رفته، زنان پدیدآورنده در حوزه‌ی تالیف و تصویرگری آثار کودک نوجوان ضعیف‌تر از مردان عمل می‌کنند و فقط در حوزه‌ی ترجمه از مردان پیشی گرفته‌اند. در این جا باید توجه داشت که حضور زنان در عرصه‌ی تالیف، ترجمه و تصویرگری منافاتی با انجام وظایف اصلی آن‌ها در خانواده ندارد و زنان می‌توانند در عرصه‌ی هر سه نوع از فعالیت‌های اشاره شده در خانه و کنار اعضای خانواده‌ی خود به فعالیت ادامه دهند.

پیشنادهای پژوهشی

- توجه زنان پدیدآورنده‌ی ایرانی در حوزه‌ی تالیف و تصویرگری کتاب‌های کودک نوجوان به تلاش بیش‌تر تا بتوانند سهمی بیش‌تر در خلق آثار مناسب در این زمینه داشته باشند چرا که می‌توان گفت تقریباً در تمامی حوزه‌ها به غیر از ترجمه، از مردان کم‌کارترند. این امر مستلزم حضور فعال‌تر زنان در عرصه‌های یاد شده می‌باشد و این که بتوانند بر مشکلاتی که قطعاً با آن مواجه می‌شوند، فایق آیند چرا که زنان در عرصه‌ی آثار کودک و نوجوان می‌توانند تنوع و تازگی بیش‌تری را به نمایش بگذارند و در نتیجه، خوانندگان جوان را به مطالعه در این حوزه بیش‌تر جذب کنند. خلق آثار مناسب برای کودکان و نوجوانان نیاز به ظرافت‌هایی ویژه در حوزه‌ی ترجمه و تصویرگری دارد که زنان می‌توانند به خوبی از عهده‌ی این مهم برآیند مشروط بر آن که این فعالیت‌ها به گونه‌ی مداوم و پرننگ، به وسیله‌ی پدیدآورندگان زن در عرصه فعالیت‌های مربوط به کودک نوجوان و خلق قالب‌های ادبی خواندنی ادامه پیدا کند تا نقش زنان در این عرصه روز به روز مورد توجه بیش‌تر خوانندگان و پژوهشگران قرار گیرد.

- توجه ویژه ناشران کتاب‌های کودک نوجوان به درج نام مولف و یا مترجم کتاب‌ها، چرا که این امر برای پژوهشگران این حوزه، جهت تشخیص جنسیت پدیدآورنده از اهمیتی ویژه برخوردار است.

References

- 1- Anvari, Arezoo (2004). The forerunners women's illustrator in children's and young adult's literature. *Monthly Books of Children's and Young adult's literature*. vol. 8, No. 88, P: 99-96, (in Persian).
- 2- Carberry, David; Peterson, Judy; and Childs, Mary (2008, June 18). *Adventures with Literature's Genre*, Retrieved June 18, 2008 from <http://WW.bloomington.k12.mn.us/indschool>. -Cheet Sazi, Elahea (2008). Reviewing social containing in children's literature at the first decade of 1990. *Monthly Boos of Children's and Young adult's Literature*, vol.12, No. 136, p: 38-44 (in Persian).
- 3- Daad, Sima (1992). *Dictionary of literary terms: meaning literary terms of Persian and European in comparative and explanatory method*. Tehran: Morvarid (in Persian).
- 4- Ghezel Ayagh, Soraya (2004). *Children's and young adult's literature and reading promotions*. Tehran: Samt (in Persian).
- 5- Glistler, Bill; Huston, Barbara; and Leah Fowler (2007, May 10). *Our Favorite Children's and young Adult Authors (Arranged by Genre)*, Retrieved May 10, from <http://WWW.uleth.ca/edu/currlab/handouts/genres>, Html.

- 6- Hejazi, Banafsheh (1993). *Children's and Young adult's Literature: characteristics and dimentions*. Tehran: Roshangaran va Motaleate Zanan (in Persian).
- 7- Kian Poore Atabaki, Mehrnoosh (2004). "Pioneer women in illustrating children's books in Iran". Master of Science theses in Illustrating, Islamic Azad University, Center branch (in Persian).
- 8- Lukens, Rebecca J. (2003). *A critical handbook of children's literature*, USA: Oxford.
- 9- Mohler, Gerry (2007, July 5). *Recommended literature: K – 12 Literary Genres*, Retrieved July 5 from [http:// WWW. Cde.ca.gov/ci/rl/litlgenres.asp](http://WWW.Cde.ca.gov/ci/rl/litlgenres.asp).
- 10- Nazemi, Yahya (2006). *Children's literature: storytelling and creative play*. Tehran: Chapar (in Persian).
- 11- Neamatollahi, Faramarz (2004). *Children's literature: Knowing, evaluating, appraising*. Tehran: publication of printing Iranian curriculum books (in Persian).
- 12- Pooladi, Kamal (2005). *Origins of children's literature*. Tehran: Institute of Intellectual Development of Children's and Young Adult's (in Persian).
- 13- Razazi, Maryam (2008). State of Children's and Young adult's Literature in thirty years after Revolution. *Monthly Books of Children's and Young adult's literature*. vol. 12, No. 136, P: 94-105 (in Persian).
- 14- Sadeghi, Ensieh (2002). "Comparative study in training rule of Iranian and foreign tales for children in 6-12 yers old". Master of Science theses in education, curriculum base, Islamic Azad University, Center branch (in Persian).
- 15- *A Selected of Common Literary Genres*, (2008, June 17) .Retrieved June17,2008fromWeb:http://WWW.Wheaton.edu/English/faculty/davis/guidance_for_students/genrs.html.
- 16- Shajari, Reza (2005). *Reviewing and analyzing children's literature in Iran from the first to 1990's*. Tehran: Ayaran (in Persian).
- 17- Shamisa, Siroos (2002). *Literary terms*. Tehran: Ferdos (in Persian).